

RAZUMIJEVANJE CILJEVA ŠERIJATA
(*MEKASID EŠ-ŠERI'A*)

Savremeno gledište

UNDERSTANDING
Maqāṣid al-Sharī'ah

A Contemporary Perspective

Musfir bin Ali al-Qahtani

Seriya sažetih izdanja IIIT-a

RAZUMIJEVANJE CILJEVA ŠERIJATA
(*MEKASID EŠ-ŠERIA*)
Savremeno gledište

Razumijevanje ciljeva šerijata (mekasid eš-šeri'a): savremeno gledište (Bosnian)
Musfir bin Ali el-Kahtani

Copyright © Center for Advanced Studies and the International Institute of Islamic Thought (IIIT), First Edition 1444AH / 2022CE

ISBN: 978-9926-471-59-0 Paperback

Translated into Bosnian from the English Title:
Understanding Maqāṣid al-Sharī'ah: A Contemporary Perspective (Abridged Edition)
Musfir bin Ali al-Qahtani / *Abridged by* Wanda Krause

Copyright © The International Institute of Islamic Thought (IIIT), First Edition
1436AH / 2015CE

ISBN: 978-1-56564-669-8 Paperback

IIIT
P.O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

IIIT London Office
P.O. Box 126
Richmond, Surrey
TW9 2UD, UK
www.iiituk.com

S ENGLESKOG PREVELA

A. Mulović

LEKTORICA

Hurija Imamović

DTP I DIZAJN

Suhejb Djemailji

IZDAVAČ

Centar za napredne studije
Marka Marulića 2C, 71000 Sarajevo
www.cns.ba / cns.sarajevo@gmail.com

ŠTAMPA

OFF-SET d.o.o. Tuzla

Sva izdavačka i autorska prava zadržana! Nijedan dio ove knjige ne može biti iznova objavljen, u bilo kojem obliku i na bilo koji način, uključujući fotokopiranje, bez prethodnog pismenog odobrenja izdavača, osim u svrhe kritičkih članaka i stručnih prikaza u kojima je dozvoljeno navoditi kraće odlomke. Također nije dozvoljeno pohranjivanje u elektronske baze podataka i objavljivanje djela na internetu od strane trećih lica.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

28-74

al-QAHTANI, Musfir bin Ali

Razumijevanje ciljeva šerijata (mekasid eš-šeri'a) : savremeno gledište / Musfir bin Ali el-Kahtani ; s engleskog prevela A. Mulović. - Sarajevo : Centar za napredne studije, 2022. - 39 str. ; 21 cm

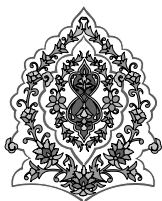
Prijevod djela: Understanding Maqāṣid al-Sharī'ah.

ISBN 978-9926-471-59-0

I. el-Kahtani, Musfir bin Ali vidi al-Qahtani, Musfir bin Ali

COBISS.BH-ID 51129606

Musfir bin Ali el-Kahtani

RAZUMIJEVANJE
CILJEVA ŠERIJATA
(*MEKASID EŠ-ŠERI'A*)
Savremeno gledište

S engleskog prevela:
A. Mulović

Sarajevo, 2022.

Ova knjiga objavljena je uz podršku
Međunarodnog instituta za islamsku misao (IIIT).

SADRŽAJ

Serijsa sažetih izdanja IIIT-a.....	7
Uvod.....	9
I. Svijest o ciljevima šerijata (<i>mekasid eš-šeri'a</i>) i njihovoj važnosti za savremene metode izvođenja pravnih propisa (<i>el-ifta'</i>).....	14
II. Razumijevanje ciljeva šerijata (<i>mekasid eš-šeri'a</i>) kroz kulturni razvoj.....	22
III. Svijest o ciljevima i kriza koju stvara religijski ekstremizam	26
IV. Svijest o ciljevima i njen utjecaj na način razmišljanja muslimana	29
V. Kriza svijesti o ciljevima i njen utjecaj na društveno djelovanje.....	33
Zaključak.....	38

SERIJA SAŽETIH IZDANJA IIIT-A

Seriya sažetih izdanja Međunarodnog instituta za islamsku misao dragocjena je zbirka važnih publikacija ovog instituta, napisanih u jezgrovitoj formi, osmišljenih da čitateljima predoče suštinska tumačenja glavnih sadržaja izvornih verzija. Sačinjeni u kratkoj, čitljivoj formi koja ne oduzima puno vremena, ovi popratni sinopsisi nude čitateljima bliske, brižljivo napisane preglede neke veće publikacije, u nadi da će ih podstaknuti da pročitaju i izvornik.

Razumijevanje ciljeva šerijata (mekasid eš-šeri'a): savremeno gledište poziva da se razvija jedan pravni smisao dobro usklađen s višim ciljevima i svrhom muslimanskih propisa, čiji je cilj formuliranje nove metodologije u razumijevanju objavljenih tekstova i reforma muslimanske misli i njene primjene.

Autor skreće pažnju na važnost razumijevanja različitih nivoa mekasida, uključujući razlikovanje primarnih ciljeva (*el-mekasid el-aslijja*) i sekundarnih ciljeva (*el-mekasid et-tabi'a*). El-Kahtani tvrdi da ispravno razumijevanje ciljeva šerijata može proizvesti pozitivni ljudski i kulturni razvoj u muslimanskim društvima.

Prava snaga ovog djela, međutim, jest autorova primjena viših ciljeva i zadataka na različita područja jurisprudencije, kao što su izvođenje i donošenje religijskih propisa (*ifta'*), i na važna

društvena pitanja i probleme koji postoje u muslimanskim društvima, kao što su ekstremizam, *džihad*, naređivanje dobra i zabranjivanje zla, društvena promjena, kriza muslimanske misli, suprotstavljanje religijskim krajnostima, potreba za rekreacijom i razonodom, građanstvo i nacionalna pripadnost, širenje estetike i sklada u islamu te uloga muslimanske žene u društvu.

Skraćeno izdanje izvornog djela Musfira bin Alija el-Kahtanija,
*Razumijevanje ciljeva šerijata (mekasid eš-šeri'a):
savremeno gledište*

UVOD

Ovo djelo pokušaj je primjene nauke o ciljevima šerijata (*mekasid eš-šeri'a*) na savremene potrebe. Takav pristup može se nazvati „svijest o ciljevima“, s obzirom na potrebu da se razumiju ciljevi islamskog prava. Na ovaj način možemo izvesti usmjerenu promjenu i lucidnu reformu, svjesni stvarnosti pred nama.

Termin *mekasid* plural je od *maksid*, riječi koja prenosi mnoga značenja, među kojima su: (1) 'ciljati ka čemu, ići ka tome, uputiti se ka tome'; (2) 'ispravnost puta' i (3) 'pravda, umjerenost i izbjegavanje prijestupa'. Možemo reći da su *mekasid* stvari na koje šerijat cilja u svojim propisima i ka kojima teži putem koji je uravnotežen i umjeren.

Svim propisima i zakonima cilj je ostvariti neku korist, spriječiti štetu ili osloboditi se kakvog zla ili prijestupa. Ukratko, šerijat cilja ka ostvarenju općih ciljeva sreće, očuvanja zakona i reda i upućivanja čovječanstva ka višem poretku savršenstva, dobrote i civilizacije. Sve u zakonima odnosi se na osiguranje dobra. Ukratko, njegova svrha je ostvarenje dobrobiti, bilo neposredne, bilo dugoročne, a sve njegove zabrane odnose se na svrhu sprečavanja štete i zla.

Temeljito, induktivno istraživanje Božijeg zakona i osnova za njegove propise pokazuje da on afirmira ciljeve koji unapređuju

dobrobit ljudskih bića, kako na ovom svijetu, tako i na budućem. Prvo, kako nam Bog kaže na mnogim mjestima u Kur'anu, On je el-Hakim (Sveznajući), a takav atribut podrazumijeva da su Njegovi propisi naređeni sa svrhom. Drugo, Bog nas, na brojnim mjestima u Kur'anu, obavještava da je On Svemilosni, što znači da je Njegova namjera Svojim robovima pokazati dobrotu, u onom što On stvara za njih i u onom što im je naredio i dao kao zakon.

Treće, brojni su kur'anski ajeti u kojima nas Bog obavještava da je On učinio „to i to“ iz „tog i tog razloga“. Četvrto, brojni tekstovi Kur'ana i Poslanikovog sunneta objašnjavaju određene opće i posebne ciljeve šerijata, uključujući cilj da se ljudima ne nameću prevelike teškoće. Peto, postoje opći tekstovi koji obuhvataju ostvarivanje svih koristi.

Također, tu su i logički dokazi. Prvo, propise bez mudrosti i poželjnih ciljeva može donijeti samo neko ko ili ne zna šta radi – što se, naravno, ne može odnositi na Onog Koji posjeduje znanje o svemu – ili ko nije sposoban postići takve ciljeve, što nije moguće u slučaju Onoga Koji ima moć nad svim stvarima. Drugo, jedino logično jeste tvrditi da Bog vodi računa o dobrobiti Svojih robova. Treće, Bog je ljudskom rodu podario dostojanstvo, zbog čega ljudi imaju sposobnost ostvarivanja ličnog dobra. Četvrto, općepriznato je da je neki sistem ukoliko ne cilja na donošenje koristi ili na sprečavanje štete – propali sistem koji ne zavređuje ni da se primjenjuje ni da se oponaša.

Postoje tri pristupa kategoriziranju ciljeva šerijata (*mekasid eš-šeri'a*). Prvi pristup zasniva se na vrstama interesa ili koristi koje islamsko pravo nastoji zaštititi. Ovaj pristup dijeli *mekasid eš-šeri'a* na tri aspekta: (1) suštinski (*mekasid ed-darurijjat*), (2) dopunski (*mekasid hadžijjat*) i (3) poželjni, koji poboljšava (*mekasid tahsinijjat*).

Suštinske (*mekasid ed-darurijjat*) su one stvari koje čine čestit život, zapravo život sâmi, mogućim. Učenjaci, kao što su imam el-Gazali, Ibn Abduššekur, Ibn es-Subki i el-Fettuhi (imam

el-Nedžar), identificiraju ove ciljeve: religija (*ed-din*), život (*en-nefs*), razum (*el-'akl*), potomstvo (*en-nasl*) i imetak (*el-mal*). Islamsko pravo mora štiti ove suštinske vrijednosti.

„Dopunske“ (*mekasid hadžijjat*) jesu one stvari čiji je cilj osloboditi ljude teškoća, budući da je islamski Zakon utemeljen na olakšanju i sprečavanju neprilika i teškoća, bilo u vezi s bogoštvljenjem, svakodnevnim običajima, društvenim i finansijskim transakcijama ili krivičnim postupcima. Stoga, nepostojanje ovih stvari dovodi samo do određenih smetnji, ometa čin bogoštvolja ili uzrokuje pomerećaje u inače neproblematičnom životu. Dopunske su nižeg stupnja važnosti od suštinskih (*mekasid ed-darurijjat*).

Poželjne (*mekasid tahsinijjat*) jesu stvari koje, iako nisu neophodne za čovjekov opstanak, ipak služe da olakšaju život i da ga načine ugodnijim. Naprimjer, individualno i društveno usvajanje lijepog ponašanja i čestitog morala jeste pokušaj da se ide najboljim mogućim putem u životu, putem na kom ljudi nastoje poboljšati i svoje unutrašnje karakteristike i svoja djela. Međutim, nikome se neće nanijeti šteta, niti će ko trpjeti teškoću ako se ne teži ovih poželjnim stvarima. Suštinski aspekti prava čine osnovu i za dopunske i za poželjne.

Drugi pristup kategoriziranju ciljeva šerijata (*mekasid eš-šeri'a*) zasnovan je na nivou važnosti ili žurnosti problema i rezultira daljom kategorizacijom dviju vrsta. Prvu čini ono što se naziva primarnim ciljevima (*el-mekasid el-aslija*), tj. ciljevi koji obuhvataju najtemeljnije ciljeve Zakonodavca. Temeljniji ili primarni cilj obuhvata interes koji je iznad cilja koji je manje temeljan. Prvu grupu individualnih obaveza (*darurijjat ajnijja*) čine dužnosti koje se zahtijevaju od svakog muslimana. Svakom pojedinom muslimanu naređeno je da čuva svoju religiju na nivou učenja i prakse i da štiti i čuva svoju dušu, život i um.¹

1 Ebu Ishak ibn Musa ibn Muhammed el-Lahmi eš-Šatibi, *el-Muvafekat*, Bekr ibn Abdullah Ebu Zejd (uvod), Ebu Ubejda Mešhur ibn Hasan es-Selman (uređenje teksta, uvod, komentar i nalaženje izvora u hadisima) (Hubar: Dar Ibn Affan, 1417. god. po H. /1997), vol. 2, str. 300.

Prva vrsta naziva se kolektivnim potrebama (*darurijjat kifajja*) i obuhvata djela kojima se nastoje zaštititi društveni interesi muslimanskog društva i očuvati društveni red. Kolektivne potrebe ostvaruju se kroz, naprimjer, rad onih na položajima vlasti i onih koji pomažu da se štite i čuvaju religija i prava ljudi, kako u privatnoj, tako i u javnoj sferi.

Drugu vrstu ciljeva šerijata (*mekasid eš-šeri'a*) u ovoj podjeli čine sekundarni ciljevi (*el-mekasid et-tabi'a*), koji pomažu da se ostvare primarni ciljevi. Sekundarni ciljevi dalje se dijele na tri podvrste, na osnovu stupnja u kom potvrđuju i podupiru primarne ciljeve. Prva podvrsta obuhvata one koji jačaju primarne ciljeve tako što ih čine privlačnim. Primjer je brak (sekundarni cilj), koji se naređuje u svrhu rađanja potomstva (primarni cilj).

Drugu podvrstu čine sekundarni ciljevi koji ukidaju primarne ciljeve i koji su, iz tog razloga, nevalidni. Primjer su brakovi koji se sklapaju kako bi se dozvolilo ženi da se ponovo uda za prvog muža (*nikah et-tahil*) i privremeni brakovi (*nikah el-mut'a*), oba s funkcijom protivnom primarnom cilju braka, a to je stvaranje potomstva i čuvanje bračnih veza. Treća podvrsta ciljeva niti jača primarne niti ih ukida, kao kod druge podvrste. U ovu podvrstu sekundarnih ciljeva ubraja se slučaj vjenčavanja s nekim s izraženom namjerom da joj/mu se nanese šteta ili zlo, otme bogatstvo ili s nekim drugim motivom, koji, iako može ugroziti trajanje braka, ne jamči da neće trajati.

Naposljetku, treći pristup kategoriziranju ciljeva šerijata (*mekasid eš-šeri'a*) zasniva se na mjeri u kojoj stavke obuhvataju različite propise islamskog Zakona. U ovoj podjeli razlikuju se tri kategorije: (1) opći ciljevi (*el-mekasid el-umma*), (2) posebni ciljevi (*el-mekasid el-hassa*) i (3) parcijalni ciljevi (*el-mekasid el-džuz'ijja*). Opći ciljevi jesu ciljevi i zadaci koji se ogledaju u svim ili u većini područja religijskog zakonodavstva. Očuvanje pet vrijednosti – religije (*ed-din*), života (*en-nefs*), razuma (*el-'akl*), potomstva (*en-nasl*) i imetka (*el-mal*) spada među opće ciljeve šerijata.

Posebni ciljevi jesu ciljevi i zadaci koji su karakteristični za konkretnu vrstu propisa ili skup blisko povezanih propisa, kao što su ciljevi bogoštovnih djela (*mekasid el-'ibadat*), ciljevi društvenih ili finansijskih transakcija (*mekasid el-mu'amelat*) ili ciljevi krivičnog prava (*mekasid el-džinajat*). Slično, oni mogu biti ciljevi određene oblasti religijskog prava, kao što je obredna čistoća (*et-tahara*), prodaja (*el-buju'*) itd.

Parcijalni ciljevi jesu ciljevi koji se odnose na neko konkretno pitanje ili problem. Kategorije općih i posebnih ciljeva odnose se ili na šerijat u cjelini ili na sve slučajeve određene oblasti (kao što je obredna čistoća, krivični zakon itd.), dok se ono što nazivamo parcijalnim ciljevima (*el-mekasid el-džuz'ijja*) tiče isključivo nekog konkretnog pitanja ili problema ili konkretnog dokaza iz kog se viša svrha islamskog Zakona može deducirati.

I. SVIJEST O CILJEVIMA ŠERIJATA (*MEKASID EŠ-ŠERİ'A*) I NJIHOVOJ VAŽNOSTI ZA SAVREMENE METODE IZVOĐENJA PRAVNIH PROPISA (*EL-IFTA'*)

S obzirom na neprekidno mijenjanje prilika s kojima se suočava muslimanska zajednica, postoji kontinuirana potreba za muftijama, to jest pojedincima kvalificiranim da izdaju fetve ili pravne presude. Međutim, vidimo da fetve izdaje sve veći broj nekvalificiranih pojedinaca i da je mnogo lakše pristupiti tim takozvanim muftijama. Stoga, ovdje dajem neka objašnjenja o ciljevima šerijata (*mekasid eš-šeri'a*) u njihovom odnosu spram izdavanja fetvi, a posebno u vezi sa savremenim problemima.

Svrha islamskog Zakona nije nametati teškoće i nepotrebna ograničenja ljudima, ali ni davati im slobodu da zadovolje svaku svoju želju niti da budu podložni svakom svom hiru. Ovdje je moj cilj objasniti načine na koji ovo pravo daje olakšice muslimanima i principe koji vode ovaj plemeniti cilj te, naposljetku, objašnjenje kako treba da se izvode pravni propisi. Na ovaj način, nadam se, maksimiziraju se koristi zakona koji je Bog propisao svojim robovima, kako u ovom, tako i u budućem životu.

Kao takva, diskusija koja slijedi nudi objašnjenja o *mekasidu*, kako se ti ciljevi odnose prema izdavanju fetvi o novonastalim događajima i situacijama, na nivoima pojedinca i zajednice. Traži se uravnotežen pristup, a izbjegava ekstremizam i pretjerana popustljivost.

Proces izdavanja fetvi igra važnu ulogu. S obzirom na utjecaj koji fetve imaju na život muslimana i uputu koju one daju, kako na materijalnom, tako i na duhovnom planu, ko god želi izdavati fetve o novim situacijama mora biti adekvatno kvalificiran za taj posao. Ljudi traže muftije i učenjake da im objasne nepoznate ili zastrašujuće događaje, riješe neriješene sporove ili teške probleme, posebno u ovo naše savremeno doba, s osebnim zabunama, komplikacijama i ubrzanim promjenama. S obzirom na kritički karakter funkcija koje obavljaju muftije, od suštinske je važnosti da posao koji vrše bude podvrgnut strogim regulama i da se taj posao ne povjerava ljudima koji ga olahko shvataju i koji ne ispunjavaju uvjete da ga obavljaju.

Poslanik bi se suzdržavao od izvršavanja određenih djela ako bi ona postala breme muslimanskoj zajednici. Međutim, javlja se jedan pristup savremenim problemima u školi *ifta'a* (proces izdavanja islamskih pravnih odluka) koji nepotrebno naglašava popustljivost i olakšice. S obzirom na ovu činjenicu, mnogi pravници traže najveću moguću popustljivost u pravnim odlukama, u nadi da će to islam učiniti privlačnijim. Svjedočimo određenim pretjerivanjima u naglasku na olakšice (*tejsir*) i dozvole (*el-ehz bi et-tarahhus*) koja su navela neke pravnike ove škole da odbace određene islamske tekstove ili da ih tumače jezički i pravno nepouzdan. Zapravo, Poslanik, s.a.v.s.,² upozoravao je na opasnosti davanja dozvole nezalicama da presuđuju u novim slučajevima ili daju vlastita tumačenja Kur'ana, a zbog velike štete koju bi mogli nanijeti kako religiji, tako i njenim sljedbenicima.

2 *Salla Allahu 'alejhi ve selem*: Neka je Božiji mir i spas na njega. Kaže se svaki put kada se spomene ime poslanika Muhammeda.

U području savremenog formuliranja fetvi (*ifta'*) nalazimo dva suprotna pristupa – jedan ekstreman u strogoći i oprezu, a drugi u pretjeranoj opuštenosti. Pretjerivanje u strogoći i oprezu karakteriziraju: (1) beskompromisna pristranost u korist određene škole teološkog mišljenja ili u korist konkretnih stavova pojedinog učenjaka; (2) isključivo prihvatanje površnih, doslovnih značenja religijskih tekstova i (3) pretjerano ustrajavanje na principu *sadd ez-zera'i'*, to jest zabranjivanje svega što potencijalno vodi zabranjenom djelu.

Plod beskompromisnog ponašanja jeste religijski fanatizam. Religijski fanatizam izrasta iz pogrešnog uvjerenja da neko posjeduje jednu i jedinu nepobitnu istinu u tumačenju religije. Ovo uvjerenje, potom, stvara uskoumlje, nerealistično visoko mišljenje o sebi i neprijateljstvo prema svakom ko ima suprotne ili konkurentne stavove. Pravnik ili muftija koji ima takvo uvjerenje usvojiti će ekstremističku metodologiju i nastojati nametnuti svoja mišljenja drugima, a zabranjivati stavove ili škole mišljenja drugačije od njegovih, čak i kada ti stavovi i te škole posjeduju dobre dokaze u svoju korist.

Daleko je bolje da pravnici budu blaži u donošenju dopuštenih odluka nego da ljude opterećuju nepodnošljivim općim zabranama. Jedan slučaj u kojem se to ostvarilo može se vidjeti u hodočašću, hadžu. Stalno raste broj hadžija u Mekki, što za posljedicu ima prenapučenost, neugodnosti i, povremeno, smrtonosna stampera. Ova situacija navela je neke učenjake da promijene svoje stavove o brojnim pitanjima i, zapravo, da idu protivno vladajućim učenjima, sve kako bi zaštitili ljude od teškoća i neprijatnosti.

Kada je riječ o bacanju kamenčića tokom triju dana koji slijede nakon Kurban-bajrama (*Eid el-adha*), koji pada 11, 12. i 13. zul-hidžeta, koje počinje od podneva i traje do zalaska sunca, većina pravnika smatra da bacanje kamenčića nakon zalaska sunca nije valjano. Međutim, neki pronicljivi pravnici i autoriteti za

fetve mišljenja su da je dopušteno bacati ih i nakon zalaska sunca, jer se hadžije tako štite od neugodne gužve koja traje tokom dana. S obzirom na teškoće, napore i neugodnosti koje u posljednje vrijeme stvara zahtjev da se kamenčići bacaju nakon podneva, moglo bi biti i dobrih razloga da se razmotri mogućnost da se dozvoli obavljanje ovog obreda i prije podne, posebno hadžijama koje imaju vremensko ograničenje i moraju napustiti Minu 12. zul-hidžeta. Treba na umu imati da obredi hadža, iako zasnovani na oponašanju Poslanika, imaju i cilj da hadžijama budu u najvećoj mogućoj mjeri lahki i ugodni. Zapravo, neki vodeći učenjaci među nasljednicima Poslanikovih ashaba podržavali su mogućnost bacanja kamenčića prije podneva i ovu je odluku prihvatila hanefijska škola pravnog mišljenja. Savremeni pravници moraju izdavati fetve tako što će uzimati u obzir promijenjene okolnosti, u korist ljudi i za njihovo dobro.

Slično, kada se neko drži površnog, doslovnog značenja religijskih tekstova bez dubljeg razumijevanja poruke i ciljeva u njenoj osnovi, posljedice će biti greške i iskrivljavanja. Zbog ove metode korištenja religijskih pravnih tekstova mnoga zakonita djela bivaju zabranjena, nekoliko načina stjecanja znanja se suzbija, dok mnogi pojedinci bivaju prisiljeni napustiti islam pod izgovorom da su povrijedili jasne tekstove. Posljedice su smetnje i teškoće. Slično je i pokret haridžija otežavao i svojim sljedbenicima i drugima, a tako su činile i zahirije.

Često se ustrajava na principu *sadd ez-zera'i'*, jer se pogrešno smatra da je u skladu s ciljevima šerijata (*mekasid eš-šeri'a*), budući da je u skladu s općim principom „donošenja koristi i sprečavanja štete“, na kom je šerijat zasnovan. Međutim, sličan problem javlja se kada pretjerana upotreba tog principa dovede do toga da se nekakav imaginarni izvor štete razmatra po cijenu veće koristi. Zbog toga se može desiti da neki pravnik zatvori vrata koristi i nehotice povrijedi ciljeve šerijata. Primjeri ove pojave jesu zabrana uzgoja grožđa iz straha da bi se moglo koristiti

za proizvodnju alkohola ili zabrana komšijama da žive blizu jedni drugih iz straha da bi mogli stupiti u nedozvoljene seksualne odnose. Primjeri su i zabrana ženama da rade izvan kuće ili proglašavanje sveg bankarstva nezakonitim zato što bi moglo uključivati lihvarstvo.

Na drugom kraju spektra, svjedočimo pretjeranoj usredotočenosti na olakšice i dozvole u propisima. Takav pristup odlikuju sljedeća obilježja: (1) neutemeljeno pozivanje na ideju ljudskog interesa (*masleha*), čak i kada to znači protivrječiti islamskim pravnim tekstovima; (2) pretjerana upotreba dopuštenja (*ruh-sa*) i spajanja pravnih škola jedne s drugom i (3) pravničko odstupanje od propisa islamskog Zakona.

Tamo gdje postoji protivrjeđe između *maslehe* i tekstualnih dokaza i konsenzusa, potrebno je veću težinu dati *maslehi*. Međutim, neki savremeni pravници i muftije teže ka pretjeranom pribjegavanju *maslehi*, čak i kada to rezultira fetvama koje su u sukobu s priznatim tekstualnim dokazima. Primjer je fetva koju je izdao bivši muftija Egipta o dopuštenosti primanja kamate od banke, bez obzira na to što se za takvu kamatu zna da je lihvarska i bez obzira na to što takva fetva protivrječi jasnim tekstualnim dokazima.

Nadalje, nije pogrešno koristiti se pravnim pogodnostima datim u Kur'anu i sunnetu. Zapravo, Poslanik je sam rekao: „Bog je zadovoljan kada se koristimo Njegovim dozvolama, baš kao što je zadovoljan kada slušamo Njegove naredbe.“³ Međutim, neki učenjaci traže dozvole na osnovu posebnih tumačenja ili zauzimaju eklektički pristup koji podrazumijeva posuđivanje pravnog mišljenja iz ove ili one škole, ili od ovog ili onog učenjaka i, ovisno o njima, nudi najblaži propis.

3 Vidjeti Nuruddin el-Hejsemi, *Medžma' ez-zeva'id ve menba' el-feva'id* (Bejrut: Dar el-kutub el-'ilmija, 1408. god. po H. /1987), vol. 3, str. 162. „Et-Taberani ga bilježi u *el-Kebiru* (...) a prenosioci su u ovom lancu prenošenja pouzdani.“ Vidjeti i Dželaluddin Abdurrahman ibn Ebu Bekr es-Sujuti, *Sahih el-džami' es-sagir ve zijadetu (el-Feth el-kebir)*, Muhammed Nasir al-Din al-Albani (ur.), vol. 1, str. 383, hadis br. 1885.

Postoje različiti stavovi o usvajanju propisa. Ako se stav koji je zauzeo neki *mudžtehid* pokaže boljim od stava koji zauzimaju drugi, onda laik treba usvojiti potvrđeni stav. Nije dopušteno da se prihvataju ustupci nekog drugog učenjaka, bez jasnog opravdanja i propisa. Osim toga, iako laik ima pravo prihvatiti ustupke koje je njegov izabrani *mudžtehid* ili muftija proglasio prihvatljivim, *mudžtehid* ili muftija mora svoju fetvu zasnovati na vlastitom istraživanju i *idžtihadu*.⁴

Neki učenjaci odlučili su da se može prihvatiti mišljenje bilo kog učenjaka koga čovjek odabere, ali samo kada je na to prisiljen i samo ako ga ne motiviraju sebični hirovi i želje. Neki učenjaci zabranjuju traženje dozvola, čak i laicima. Međutim, ukratko, metodologija popuštanja, zasnovana na traženju ustupaka, stvara tendenciju da se čovjek potčinjava vlastitim željama i krši poredak koji šerijat nastoji zaštititi.

Kako je rečeno, pravničko izbjegavanje propisa islamskog Zakona još je jedno obilježje škole popustljivosti i pretjeranih olakšica. Mnoge savremene muftije zapadaju u pogreške odobravanja djela koja su Zakonom zabranjena. Među takvim djelima su savremene forme prodaje i zaduživanja (*bej' el-'ina*), bankovne transakcije koje uključuju lihvarjenje, prevare kojima se ljudi izuzimaju od plaćanja zekata ili opravdavaju što ne plaćaju dugove itd. Svi ovi primjeri jesu pravničke smicalice i šerijat ih osuđuje.

Međutim, postoje načini kojima Zakon omogućuje olakšice moralno odgovornim muslimanima i principe koji vode ovom plemenitom cilju. Ove metode uključuju osiguranje da se propis zasniva na znanju i pravičnosti. To od učenjaka zahtijeva zajedničko savjetovanje o predmetnoj stvari i njeno pomno analiziranje. Učenjaci bi trebali poduzeti precizno, temeljito istraživanje slučaja prije nego što izdaju neku pravnu presudu u kojoj će se primijeniti princip *tejsira*. Važno je shvatiti izazove savremenog svijeta i

⁴ Vidjeti, eš-Šatibi, *el-Muvafekat*, vol. 5, fusnota; i Muhammed ed-Desuki, *el-Idž-tihad ve et-taklid fi eš-šeri'a el-islamija* (Doha: Dar et-Tekafa, 1987), str. 233.

nove situacije u kojima se odražava karakter vremena u kom živimo i koje obilježava slobodna razmjena ideja i razvoj naučnih i tehnoloških izuma, osmišljenih da se riješe raznovrsni problemi.

Učenjaci moraju citirati sve relevantne tekstualne dokaze i primjenjiva pravila kada presuđuju u korist slabo potvrđenog popustljivog stava. Kada presuđuju da je neko djelo zabranjeno, učenjaci moraju osigurati dopuštene alternative. Muftija se, također, mora pripremiti da objasni mudru svrhu u osnovi svake zabrane koju izdaje i, istovremeno, pokazati put ka adekvatnim zakonitim alternativama.

Pravni učenjaci, kada prakticiraju *idžtihad* i izdaju pravne odluke, moraju slijediti konkretne smjernice kako bi osigurali da se ostvari legitiman, u islamu prihvatljiv čovjekov interes. Ove smjernice određuju da muftija mora:

- (a) uključiti ljudski interes u ciljeve islamskog Zakona;
- (b) osigurati da dati interes ne protivrječi nijednom islamskom pravnom tekstu;
- (c) verificirati da je dati interes nesporan ili, barem, da postoje uvjerljivi dokazi o njegovoj valjanosti;
- (d) utvrditi da je interes općeg karaktera i
- (e) osigurati da razmatranje datog interesa neće ugroziti interese drugih ili interese veće ili jednake važnosti.

Pravnici su, također, obavezni pridržavati se principa uklanjanja teškoće/štete (*raf' el-haredž*) i „poštedjeti moralno odgovorne osobe teškoća u vezi sa zahtjevima koje im islamski Zakon postavlja“,⁵ tako što neće izdati fetvu čija provedba nameće nepotrebne teškoće čovjeku koji je traži. Pravnici i muftije moraju razmotriti pitanje da li će se primjenom nekog teksta ostvariti željeni cilj ili ne, pa zato moraju posvetiti dužnu pažnju predviđenim posljedicama izdavanja popustljive presude.

5 Vidjeti Adnan Muhammed Džum'ah, *Raf' el-haredž fi eš-šeri'a el-islamijja* (Damask: Dar el-imam el-Džari, 1979), str. 25.

Učenjaci moraju istražiti i prihvaćene važne običaje u primjeni blažih presuda. Riječ „običaj“ ovdje znači „shvatanja koja su usađena u ljudskom umu i ono što zdravi um i narav smatra prihvaćenim“.⁶ Naposljetku, učenjak se ne smije omalovažavati ni na koji način ako kaže da nešto ne zna.

6 Muhammed Bazmul, *Tegajjur el-fetva* (es-Sukba: Dar el-hidžra, 1415. god. Po H. / 1994), str. 56.

II. RAZUMIJEVANJE CILJEVA ŠERIJATA (*MEKASID EŠ-ŠERI'A*) KROZ KULTURNI RAZVOJ

Pravna istraživanja ljudske civilizacije i razvoja (*fikh el-'umran*) dugo su zanemarivana. Od suštinske je važnosti da se učenjaci vrate ciljevima islamskog pravnog sistema i iznova čitaju pravila islama u svjetlu ovih ciljeva, kako bi muslimanski pravници bolje razumijevali kulturu i civilizaciju i obnovili pouzdanje u svoju religiju. Da bismo povećali civilizacijsku svijest, moramo imati na umu da nam je, kao ljudskim bićima, dat dvostruki zadatak: da štujemo jednog Boga i da naseljavamo i razvijamo ovaj svijet.

Međutim, u ovim područjima smo u krizi, a naša kriza ukorijenjena je u nesposobnosti da shvatimo svoju religiju i šta prava religioznost znači. Ne uspijevamo ni da raspoznamo prava i obaveze date članovima društva. Svijest (*va'j*) jeste jasan uvid, kako logički, tako i intuitivni, u ono što se zahtijeva za ostvarivanje na praktičnom planu.

Bog osuđuje narode (tj. civilizacije Ada i Semuda, spomenute u Kur'anu) koji su ostvarili veliki napredak, korištenje resursa i proizvodnju oruđa i opreme, a, istovremeno, odbacivali Njegove zapovijedi. Razgradnja unutrašnjeg aspekta ovih ljudi dovela

je do njihovog propadanja. Društvene institucije imaju veliku ulogu da usavrše civilizaciju kroz razvoj cjelovitog ljudskog bića i unaprijede proces moralnog i materijalnog napretka i obnove kroz ideološku, ponašajnu i materijalnu reformu. Pojedinci moraju razvijati veću svijet o svom mjestu u ovom svijetu.

Metode analiziranja društava i istraživanja uzroka individualnog i kolektivnog preobražaja među najučinkovitijim su sredstvima za pokretanje potrebne promjene i reforme i rješavanja naše društvene krize. Time što sam zasnovao svoj pristup na sociološkom konceptu Ibn Halduna, nastojim skrenuti pažnju na uzročno-posljedične odnose koje je Ibn Haldun uočio i postaviti pitanje kako se ovi odnosi mogu transformirati u praktične mehanizme za prevladavanje sadašnje dekadencije društva i za suočavanje s nesigurnom budućnosti. Svrha „jurisprudencije društvenog razvoja“ jeste ponovno uspostaviti odnos između jurisprudencije, kao motivacione snage djela, i društvenog razumijevanja, koje ukazuje na put ispravnog i odgovarajućeg djelovanja.

Pet je upečatljivih obilježja ove grane jurisprudencije: (1) Bog je stvorio ljude da se klanjaju i služe svom Stvoritelju i razvijaju Zemlju i čine je prosperitetnom; (2) jedan od najosnovnijih ciljeva islamskog Zakona jeste naseliti i kultivirati Zemlju, tako da jača čovječanstvo i koristi mu; (3) određeni zahtjevi ovog zakona ne odnose se na muslimane pojedince, nego na muslimansku zajednicu kao cjelinu, a za dobrobit cijele zajednice, ne opterećujući nijednog njenog člana; (4) muslimanskoj zajednici dodijeljen je zadatak svjedočenja istine pred ostatkom svijeta, koji će izvršavati dobročinstvima, kako u riječima, tako i u djelima, i tako što će ići srednjim putem, putem umjerenosti u svemu i (5) religijski put umjerenosti podrazumijeva ravnotežu između ovozemaljske, materijalne dobrobiti i duhovnog jačanja.

Ibn Haldun je rekao: „Civilizacija je prokletstvo [istinskog] razvoja.“⁷ To se događa kada materijalni razvoj dovede društvo

7 Ebu Zejd Abdurrahman ibn Muhammed Ibn Haldun, *el-Mukaddima*, vol. 3, str. 877.

do nivoa takvog obilja i raskoši da ono počne moralno nazadovati, raspadati se i jedna privilegirana klasa počinje rasipati državno bogatstvo, što potom dovodi do propasti države.⁸ Jurisprudencija ljudskog razvoja dio je novog pristupa jurisprudenciji koji je potreban muslimanskim društvima, dok se razvijaju u područjima kao što su bankarstvo, medicina, politika i druga područja ljudskog djelovanja.

Međutim, ma kako veliki cilj bio, nikada se neće uspješno ostvariti ako onima koji su određeni da ga izvrše nedostaje pravo razumijevanje zadatka i ako oni počnu raditi bez odgovarajućih znanja i iskustava. Stoga je od suštinske važnosti oživjeti temeljne ideje islama među muslimanima, a onda raditi na tome da se te ideje čvrsto ukorijene u njihovom mišljenju. Poslanik je ovu ulogu izvršavao kada je podstaknuo veliki civilizacijski pokret u Medini, koji se proširio po cijelom svijetu. U muslimanskom svijetu se, tokom posljednjih nekoliko stoljeća, ovaj razvoj usporio. Zato je naš cilj postaviti temelje jedne jurisprudencije ljudskog razvoja da pobude svijest muslimana i tako im daju podsticaj potreban da rade na društvenoj i kulturnoj reformi i promjeni.

Tri su glavna polazišta za izgradnju svijesti o jurisprudenciji ljudskog razvoja. Prvo, produbiti svijest ljudi o ciljevima islamskog Zakona, povezivanjem pravnih propisa s ovim ciljevima, i pomoći muslimanima da razumiju kako stvoriti cjelovitu sliku religije kao puta ka sreći u ovom i u budućem svijetu te, na taj način, pobuditi iskrenu vjeru u Boga, jasno razmišljanje i zbiljsku posvećenost kroz promišljanje ajeta Kur'ana. Ako se fokusiraju na božansko u ovim ajetima, oni će govoriti ljudskim srcima i približiti ih njihovom Stvoritelju.

Pri izdavanju pravnih odluka, ljude treba obrazovati o ciljevima islamskog Zakona tako što će im se navoditi razlozi i mudra

8 Vidjeti Muhammed Abid el-Džabiri, *Fikr ibn Haldun: el-'asabbija ve el-devla: me'alim nazarija haldunija fi et-tarih el-islami*, 7. izd. (Bejrut: Merkez dirasat el-vahda el-'arabija, 2001), str. 233 ff.

svrha tih ciljeva. To uključuje primjenu principa olakšica (*et-tej-sir*) u situacijama koje podrazumijevaju teškoću i prijeku potrebu. Osim toga, zabrane treba uvoditi postepeno, a ljudima, onda kada je neki postupak zabranjen, dati dopuštene alternative, posebno uzimajući u obzir stalne promjene potreba i okolnosti. Nadalje, moraju se objasniti religijski propisi u svjetlu pet suštinskih vrijednosti koje islam nastoji očuvati – vjeru, život, razum, potomstvo i imetak.

Drugo, više pažnje treba posvetiti prirodnim i društvenim naukama i umjetnostima i integrirati ih u različita područja religijskih pravnih studija. Islamski doprinos nauci, umjetnosti i kulturi golemo je i dragocjeno naslijeđe koje se ne smije zaboraviti i koje se mora i dalje graditi. Kao što su ih imali i naši pretходnici koji su živjeli u vrijeme religijskog buđenja, i današnji muslimani steći će oruđa potrebna za konstruktivan, islamski pouzdan ljudski razvoj.

Treće, povećati razumijevanje ljudi o tome šta znači biti „svjedok“ u smislu datom u Božijim riječima: *I zato smo Mi stvorili od vas zajednicu srednjeg puta, kako bi svojim životima mogli svjedočiti istinu pred cijelim čovječanstvom, a Poslanik mogao svjedočiti istinu pred vama* (el-Bekare, 2:143). Svjedok mora biti dobro upoznat s time što svjedoči i sposoban da svoju poruku jasno i uvjerljivim dokazima prenese drugima.

III. SVIJEST O CILJEVIMA I KRIZA KOJU STVARA RELIGIJSKI EKSTREMIZAM

Osim vjere, najveće milosti koje Bog može podariti svojim robovima jesu blagostanje i sigurnost. Sačuvati sigurnost u društvu jedan je od najosnovnijih ciljeva šerijata. Budući da je tako, sačuvati sigurnost jedna je od najvažnijih obaveza muslimanske vlasti. Stoga su ona djela koja destabiliziraju društvo, ugrožavaju njegovu sigurnost i teroriziraju muslimane i nemuslimane s kojima muslimani imaju miroljubivo savezništvo – zločini protiv čovječanstva, što nedvojbeno protivrječi najvišem cilju šerijata. Također je važno i to što fanatici „pretresaju“ djela jurisprudencije, tražeći iskaže poznatih učenjaka koje bi mogli koristiti kao opravdanje za svoja djela ili pravne odluke o specifičnim situacijama koje mogu koristiti kao izgovor za svoje činoe neprijateljstva i agresije.

Tri su vrste pravničke ograničenosti koje pogoduju destabilizaciji zemalja i koje ugrožavaju sigurnost ljudi: (1) atomističko shvatanje religijskih tekstova koje ne uspijeva uzeti u obzir više ciljeve šerijata i izvlačenje pogrešnih zaključaka iz tekstualnih pravnih dokaza bez promišljanja o posljedicama i mogućnostima povezanim s takvim zaključcima i njihovom praktičnom primjenom; (2) nesposobnost da se riješe važna pitanja koja se odnose

na značenje i potrebu *džihada* i (3) manjkavi pristupi izdavanju pravnih propisa koji mogu dovesti do negativnih posljedica primjene takvih propisa.

Potreba za održavanjem sigurnosti u društvu u vrijeme napetosti ili kriza može prisiliti one na vlasti da poduzmu dodatne mjere opreza, da pooštre nadzor nad onim što vide kao izvor opasnosti i da usvoje stroge mjere odvratanja. Takvi koraci mogu uroditi plodom ako se poduzimaju odgovorno i usmjereno prema jasnoj, konkretnoj, fizičkoj prijetnji. Međutim, na ovom bojnom polju ideoloških uvjerenja i utjecaja, jedina valjana oružja jesu zdravo razmišljanje, neosporni dokazi i umjerene, pravedne religijske ideje koje ne karakteriziraju ni ekstremizam ni pretjerana popustljivost.

Ideološka kriza koja pogađa neka muslimanska društva izrodila je ekstremističke stavove i o religijskim, i o političkim, i o društvenim pitanjima. Uzroci ovog ekstremizma brojni su i složeni, međutim najuočljiviji uzroci jesu nepostojanje ispravnog tumačenja muslimanskih pravnih tekstova i nepoznavanje šerijatskih ciljeva *džihada* i procesa naređivanja onog što je dobro i zabranjivanja onog što je loše. Preovlađujući šerijatski stav o „savremenim“ težnjama ka *džihadu* jeste da mnogim današnjim „poduhvatima“ *džihada* nedostaje legitimnosti i oni ne uspijevaju uroditi plodom, u smislu oslobađanja. Zapravo, uzrok su velike patnje.

Džihad je religijski pravni termin za otpor agresiji. Značenje termina *džihad* i njegove pravne upotrebe zasnovani su na troslovnom korijenu *dž – h – d*, koji nosi značenje napora i truda u širenju vjerske poruke i pozivanju ljudi da je prihvate. Zato je *džihad* institucionaliziran kao sredstvo očuvanja religije, zaštite onih koji njenu poruku prenose, odbrane muslimanskih teritorija i otpora agresoru.⁹

9 Vidjeti Ebu el-Abbas Ahmed ibn Abduhalim Ibn Tejmija el-Harani, *Medžmu' fetava šejh el-islam Ahmed ibn Tejmija*, sakupio i uredio Abdurrahman ibn Muhammed ibn Kasim el-Asimi en-Nedždi el-Hanbeli, uz pomoć sina Muhammeda (Rijad: Metabi' er-Rijad 1381-1383. god. po H. /1961-1963), vol. 6, str. 393.

Ideja i praksa miroljubivog džihada može biti životno važno sredstvo izgradnje idealnog društva, u kojem vladaju sigurnost i stabilnost. Ako se razumije i vodi kako je predviđeno, džihad će biti integralni dio projekta reforme koju zagovara islam u svojoj borbi protiv bezumnog hira, ugnjetavanja i beskorisnih običaja i načina života. Stoga, kada muslimanima nedostaje ovo razumijevanje, nedostajat će im i moralna snaga koja im je potrebna da izvrše svoju obavezu svjedoka istine.

Princip „naređivanja dobra i zabranjivanja zla“ ima ulogu u unapređenju sigurnosti u društvu i pravednosti, koje su jasna korist i na individualnom i na nivou zajednice. Ova bi se praksa morala smatrati obavezom zajednice (*farz kifaja*), iako može postati i individualna obaveza (*farz 'ajn*). Kada su ljudi svjesni ovog principa, onda pitanje tumačenja nije podložno kritici. Potrebno je promjene ograničiti na ono što situacija zahtijeva. Čovjek mora mrziti zlo u svom srcu, u svim okolnostima. Obim utjecanja na promjenu riječima i djelima ovisi o nečijoj sposobnosti i okolnostima. Možda neko ne može promicati vrlinu i sprečavati grijeh zbog straha od progona ili nekog drugog zla. Ako postoje dva konkurentna shvatanja o naređivanju dobra i zabranjivanju zla, a zna se da je jedno beskorisno, onda to ne treba ni uzimati u obzir.

Naposljetku, višim ciljevima šerijata potrebna je zabrana oružane pobune, s obzirom na to da su, tokom muslimanske historije, oni koji su se pobunili protiv svojih vođa rijetko postizali ciljeve zarad kojih su dizali bune. To nipošto ne znači da se čovjek mora zadovoljiti nepravednom situacijom, nego znači da mora birati manje od dvaju zala. Bolje je ponuditi blagi ukor i pokazati strpljenje i istrajnost.

IV. SVIJEST O CILJEVIMA I NJEN UTJECAJ NA NAČIN RAZMIŠLJANJA MUSLIMANA

Od ključne je važnosti razumjeti način razmišljanja muslimana i istražiti razloge za njihovo intelektualno nazadovanje. Postoji i nasušna potreba da se istraži metodologija koja koristi alate prilagođene muslimanskim društvima, umjesto da se nastoje razumjeti stvari kroz postmodernističku i sekularnu humanističku filozofiju. Istraživanje bi trebalo obuhvatiti analizu muslimanskog diskursa i procjenu načina na koji se on uklapa u promjene koje se zbivaju unutar savremenog društva, da bi poslužio kao pokretač pozitivnih promjena. *Mekasid* se mora povezivati s reguliranjem i usmjeravanjem formulacija islamskih pravnih propisa.

Učenjaci su pokušavali identificirati i protumačiti disfunkcionalnost muslimanskog načina razmišljanja koja je negativno utjecala na muslimanske zajednice. Mnogi su nazadovanje u muslimanskom načinu razmišljanja pripisali negativnom međusobnom djelovanju božanske objave i ljudske interpretacije, između islamskog Zakona i ljudskog običaja i između racionalnosti i subjektivnog iskustva. Tradicionalni alati za razumijevanje Kur'ana i sunneta bili su pod utjecajem mističkih tumačenja i filozofskih dokaza. To je, uz jalove debate, proistekle iz tvrdnji spekulativne teologije,

krutih predrasuda u korist pojedinih pravnih argumenata i škola mišljenja, političke tiranije, interesnih grupa i borbi za moć – podrivalo sposobnost muslimanske zajednice da postigne pravi napredak. Nadalje, epistemološki instrumenti i istraživačke metodologije, koje koriste neki učenjaci, izvode se iz sekularnog intelektualnog okruženja, gdje se zaključci ne zasnivaju na konačnim tekstovima iz Kur'ana i sunneta ili na pravnim principima izvedenim iz ovih dvaju izvora.

S obzirom na ove različite uzroke nazadovanja muslimanskog mišljenja, smatram da je najbolji put korištenje jedne metodologije zasnovane na ciljevima. Nadam se da će takva metodologija oživjeti muslimansku misao i rasuđivanje. Prvo, *mekasid eš-šeri'a*, kao metodologija, osigurava vezu koja ujedinjuje sve grane islamskog zakonodavstva, na nivoima obreda, običaja, društvenog života, pravnih interesa i svega drugog. Drugo, posmatrati *mekasid eš-šeri'a* kao univerzalni, sveobuhvatni skup principa služi da se uređuje shvatanje stvari i objašnjava prava svrha ljudskog postojanja, uključujući i način na koji treba živjeti i na koji se treba odnositi prema drugim ljudima, prema životnim situacijama i prema zakonima univerzuma. Treće, ljudi svuda imaju urođenu težnju da tragaju za Višom Moći u univerzumu, da se predaju toj Moći i da se pokoravaju naredbama i zabranama te Moći a da ne traže za sebe materijalnu korist. To je sfera u kojoj funkcionira zakon božansko-ljudske i nebesko-zemaljske reakcije.

Četvrto, istraživanje radova napisanih o *mekasidu* otkriva da su njihovi autori djelovali i kao religijski i kao društveni reformatori, tako što su ponovno uspostavljali vezu s univerzalnim principima islamskog Zakona i što su izvršavali svoju ulogu u pravnom istraživanju i izdavanju propisa o novonastalim situacijama. Peto, fragmentiranost, slabost i neznanje koji danas pogađaju muslimansku zajednicu odvrćaju pojedince muslimane od suštine i oduzimaju im kreativnu i produktivnu snagu, što

nameće potrebu da se brzo preстроjimo ka otkrivanju univerzalnih, temeljnih principa i ciljeva islamskog Zakona. Šesto, da bismo ispravili nedostatke u muslimanskom načinu razmišljanja, naglasak se mora staviti na *mekasid eš-šeri'a*, koji nas može zaštititi od toga da odemo u krajnost u bilo kom smjeru, time što nam daje racionalne principe pomoću kojih razotkrivamo iluzije, isprazne spekulacije, neutemeljene stavove i mišljenja koja nisu potkrijepljena sa dovoljno dokaza.

U raspravi o islamskom racionalizmu i njegovom utjecaju na savremenu filozofiju, važno je uočiti da je intelektualni uspon materijalizma i naturalizma sada dosegnuo svoj vrhunac, te da će nužno opadati. Po mišljenju nekih savremenih filozofa, opadanje je neminovna sudbina racionalističke, sekularne humanističke, materijalističke ideologije. Kritike racionalizma podstiče, a njegovu propast ubrzava širenje filozofije dekonstrukcionizma, koji se bavi nestankom svih stalnih značenja i činjenica. Smatra se da su Jacques Derrida, Michel Foucault i drugi moderni zapadni mislioci doprinijeli postavljanju dekonstruktivističkih pretpostavki, kao dijela poststrukturalističke etape ljudske historije koja je ispraznila postmodernističke filozofije svih značenja.

Jasno je da religijska i metafizička razmatranja nemaju mjesta u postmodernističkoj filozofiji. Postmodernizam pretpostavlja da univerzum čini samo materija u stalnom kretanju, bez porijekla ili svrhe, i da puka upotreba riječi kao što je istina, sigurnost, suština, kao i idealistički motivi podrazumijevaju regresiju na neutemeljeno metafizičko shvatanje svijeta. Nema središnjeg, sveobuhvatnog sistema, nego postoje samo mali, samodovoljni sistemi i svi se okreću samo oko sebe.

U postmodernističkoj misli ne postoji nešto kao što je nepobitna činjenica, nego postoje činjenice koje formuliraju sami ljudi, a oni biraju vlastita uvjerenja, bez obzira na to kako nastrane i neprirodne te činjenice bile. Nadalje, moralni sistem u postmodernističkoj filozofiji nije podložan apsolutnim vrijednosnim

razmatranjima ili skupu standarda koji se poštuju i kojih se pridržava na osnovu kulturno i religijski utemeljenog konsenzusa. Umjesto toga, postmodernistička etika zasniva se na ograničenoj, privremenoj legitimnosti u područjima sigurnosti, ekonomije, medija, itd. a nalažu je interesi pojedinaca i institucija koje kontroliraju društvo.

Politika postmodernizma doprinijela je novom svjetskom poretku koji je uveo globalni kapitalizam. Cilj je uvjeriti zemlje da se otvore multinacionalnim korporacijama i uvozu, tako što će preobraziti političke elite tih zemalja u svoje ulagačke partnere, a njihovo stanovništvo u potrošače. Time se podriva demokratski razvoj i religijski, kulturni i nacionalni identitet.

Ovi aspekti postmodernističke filozofije imali su duboki utjecaj na arapsku i muslimansku kulturu i misao. U skladu s ovom filozofijom i etikom, pravljene su pokušaji da se dekonstruiraju i reinterpretiraju tekstovi Kur'ana u skladu s čitateljskim hirovima i porivima. Po ovom filozofskom gledištu, sunnet se mora ukloniti, pod izgovorom da se zasniva na riječima i djelima čovjeka koji se ne razlikuje od nas te da se uvjeti koji su vladali u vrijeme Poslanika i njegovih ashaba razlikuju od onih u naše vrijeme. Sada nam ostaje da, u vrijeme kada se fundamentalna uloga razuma dovodi u pitanje, objasnimo relevantnost ovog razvoja za proces oblikovanja jednog zdravog muslimanskog načina razmišljanja.

V. KRIZA SVIJESTI O CILJEVIMA I NJEN UTJECAJ NA DRUŠTVENO DJELOVANJE

Marginalizacija ciljeva islamskog Zakona dovela je u nekim situacijama do pretjerane strogosti, a u drugim do pretjerane popustljivosti, i, također, za posljedicu imala to da je zlo daleko nadmašilo dobra kojima se težilo. U daljoj diskusiji ispitujemo ovaj problem i predstavljamo načine da se pobudi svijest, pokazujemo kako religijsko buđenje može poslužiti da se suzbija pretjerivanje u religiji, širi ljubav i sklad, kako nam može pomoći da uvidimo svrhovitost ljepote i estetike i pomoći nam da cijenimo ulogu muslimanske žene u društvu.

Ideološki ekstremizam predstavlja veliku prijetnju društvu. Da bismo se borili protiv religijskih prijestupa, moramo dati prioritet širenju jurisprudencije preporoda i civilizacijskog razvoja. Zato, u nastojanju da rješavaju problem ekstremizma i krizu koju su stvorila moderna vremena, naše obrazovane elite trebale bi se baviti unapređenjem jurisprudencije preporoda i, istovremeno, istraživati raznovrsna razvojna rješenja, a ne zatvarati se u kule bjelokosne, odakle mogu teoretizirati i trgovati privremenim rješenjima.

Naprimjer, u muslimanskoj misli vlada jedan pretjerano oprezan stav prema razonodi i sportu. Međutim, jedan od ciljeva

donošenja valjanih propisa koji su relevantni za život ljudi jeste osigurati im dopuštene, primamljive zamjene za zabranjena djela. Potrebno je da hitno preispitamo neka djela koja su u prošlosti proglašena zabranjenim, iz straha da bi mogla odvesti u druga djela koja jesu eksplicite zabranjena islamskim zakonom. Primjeri su sportske aktivnosti u njihovim raznovrsnim oblicima, za muškarce i za žene, kao i svrsishodna umjetnost, rekreativni hobiji, edukativne igre, putovanja, turizam i drugo. Poslanikov sunnet zapravo podstiče forme rekreacije i razonode. Poslanik je dozvolio nekim Abisincima da u njegovoj džamiji izvođe svoje (sportske) igre kopljem; dozvolio je dvjema djevojkama da pjevaju za Aišu; dozvolio je igranje lutkama; dozvolio je slobodno vrijeme, šalu, trke i druge vrste rekreacije, što pokazuje da naša religija, baš kao što nalaže ozbiljnost, trud i borbu, dozvoljava i različite forme rekreacije, zabave i odmora.

Da bismo se suprotstavili ekstremizmu, od ključne je važnosti i to da oživimo i u um građana ugradimo osjećaj patriotizma. Moramo u um i srca ljudi uliti najvišu svrhu njihovog postojanja, a to je klanjati se Bogu, tako da ova svijest može utjecati na način na koji oni žive; moramo i ojačati i produbiti njihov osjećaj pripadanja vlastitom duhovnom centru, koji je Bog počastvovao, odabravši ga za mjesto gdje će objaviti Svoju posljednju poruku čovječanstvu i za mjesto kojemu će se svi muslimani okretati u svojim dnevnim molitvama.

Nadalje, od suštinske je važnosti formulirati političke mjere i propise kojima se upravlja građanima i reguliraju društveni poslovi. Ta politika i ti propisi preduvjet su društvenog napretka i razvoja, budući da sadrže društvene principe koji se odnose na građanska prava i obaveze. Jedan od osnovnih uvjeta izgradnje patriotskog mentalnog sklopa jeste da obrazovne i medijske institucije izvršavaju svoje obaveze i podižu svijest, kako individualnu, tako i kolektivnu. Naše obrazovne institucije imaju obavezu da formuliraju svrhovit, integriran plan

formiranja karaktera pojedinaca i podizanja potrebne civilizacijske svijesti kod njih.

Sfere osjećanja ljubavi i naklonosti znatno su se suzile. Ima ljudi koji u ograničenoj mjeri primaju i pokazuju naklonost, prema sebi i sebi bliskima, a o drugim članovima društva i ne brinu. Klasični primjer je tribalizam. Međutim, često se može vidjeti da neko ljubav i prema najbliskijim ljudima, kao što su supružnik, djeca i braća i sestre, ne iskazuje ni riječima ni djelima. Zapravo, vrlo važan uzrok što su neke porodice razorene jeste nedostatak ljubavi prema ženi i kćerima ili neadekvatno iskazivanje naklonosti prema njima.

Divim se snažnim emocijama koje je Poslanik pokazivao kada bi, dok bi držao vaz u džamiji, u džamiju ušla njegova dva unuka, el-Hasan i el-Husejn, i natjerali ga da siđe s mimbera, da ih grli i ljubi u obraze. Još je divniji način na koji je pokazivao da voli životinje, pa čak i nežive objekte! Kada se popeo na brdo Uhud, rekao je: „Ovo je brdo koje nas voli i koje mi volimo!“¹⁰

„Uistinu, Bog je lijep i voli ljepotu.“¹¹ Ova Poslanikova izreka podstiče muslimane da uočavaju ljepotu kojom je Bog prožeo kosmos, da je njeguju i u sebi i, kada se doima da nema njenih izraza, da je zamišljaju u mašti. Što veći utjecaj to opažanje ljepote ima na ljude, ona će se jasnije ogledati u njihovim mislima i ponašanju, zbog čega će oni moći bolje živjeti u skladu sa zbiljom i zakonima kosmosa.

U reformskim težnjama zanemaruju se uloga ljepote u promjeni i preobražaju; to se posebno uočava kod muslimana, u njihovom otklonu od umjetnosti i ličnom iskustvu i nedostatku nastojanja da se njeguje estetska svijest. S obzirom na to da su ljepota i savršenstvo među božanskim atributima te da Bog voli vidjeti učinke Svoje milosti i ljepote u svijetu koji je stvorio, onda i islamski Zakon i zdravi razum nalažu da se Božiji veličanstveni plan manifestira u svemu što radimo.

10 *Sahih el-Buhari*, hadis br. 4083 i *Sahih Muslim*, hadis br. 1392.

11 *Sahih Muslim*, hadis br. 91.

Šerijat se, također, bavi time koliko je važno da svoja djela obavljamo dobro, da održavamo higijenu i lijepu vanjštinu, a sve to pokazuje činjenicu da je i vanjska ljepota jedan od ciljeva zakona. Kako bi i moglo biti drugačije, kada je muslimanima naređeno da posmatraju i promišljaju ljepotu Božijeg stvorenog svijeta, kako se taj svijet pokazuje na nebu i u zvijezdama, u planinama i potocima, u biljkama i životinjama? Ljepota doprinosi blagosti u ponašanju i profinjenosti u karakteru, a ublažava žestinu naravi i prkos. Istovremeno, podstiče želju da se traži dobro u svakoj situaciji i vrlina u drugim pojedincima, a ne da se traže njihovi nedostaci i greške. Onaj koji voli ljepotu ne dozvoljava sebi da živi ravnodušno, u sramu, da se ulizuje i bude ciničan. Zapravo, moramo ponovno uspostavljati muslimanske estetske vrijednosti koje mogu oživjeti osjećanja ljubavi i dobrote, kako u nama, tako i u drugima, i, istovremeno, liječiti ožiljke nasilja i mržnje koji su nagrdili ljepotu života i poremetili odnose među svim živim stvorenjima.

Važno je uzeti u obzir i to da se pojavila jurisprudencija usredotočena na pravna pitanja koja se odnose na žene, ona koja se fokusiraju na to da li se od njih mora zahtijevati da nose široku odjeću, da li im treba dozvoliti da voze automobil ili da putuju bez *mahrema* (muški srodnik u stupnju krvnog srodstva koji isključuje brak sa ženom koju prati) i druga slična pitanja. Bez obzira na važnost ovih problema, ne smije se dozvoliti da ona dobiju prioritet nad važnijim stvarima kojima se posvećuje nedovoljna pažnja, kao što su prava žena, njihova uloga u razvoju i njihovo učešće u institucijama društva. Ova pojava umanjuje ulogu žena i sputava njihove potencijale. Moramo se odmaknuti od defanzivnog stava, gdje je žena marginalizirana, i krenuti naprijed, angažirati se u progresivnim razvojnim projektima koji otvaraju nove vidike u područjima od životne važnosti za svijet.

Nadalje, ograničene mogućnosti angažmana u kritičkom promišljanju i objektivnom mišljenju za mnoge obrazovane

muslimanke mogu osujetiti brojne razvojne inicijative. Mi se, zapravo, nadamo da ćemo svjedočiti preporodu koji proistječe iz izvornog šerijata i njegovih općih ciljeva, iz kog će ponići praktične ideje, primjenjive u projektima unapređenja uloge žene u društvu. Vrijeme je da teoretičari izađu iz svojih kula bjelokosnih i uzmu učešća u pravoj izgradnji, tako što će razvijati ideje slobode, pravde, jednakosti, preporoda i civilizacije.

ZAKLJUČAK

Ovdje se postavljaju određena pitanja: Zašto se muslimani toliko plaše predlagati nove ideje ili objektivno rješavati našu sadašnju krizu, na temelju društvenih i filozofskih analiza koje nas osposobljavaju da vrednujemo primjenjivost i prihvatljivost novih ideja u poređenju s utvrđenim vrijednostima naše religije? Zašto na mislioca uvijek gledamo kao na buntovnika protiv religije i zavjerenika protiv muslimana, posebno u vrijeme kada se neki ateistički mislioci vraćaju u okrilje islama i odbacuju moderni racionalizam? Da li zbog negativnih historijskih predstava o nekim misliocima ne iskorištavamo ono što je dobro iz teorija promjene ili reformskih projekata, vrijednih pažnje i primjene, koji se u drugim dijelovima svijeta provode na osnovu zajedničkih ljudskih vrijednosti?

Da bismo pomogli općoj javnosti da bolje razumije i primjenjuje *mekasid eš-šeri'a* i da bismo pravnicima pomogli da o novonastalim situacijama odlučuju u svjetlu ovog shvatanja, potrebno je ovu temu dalje istražiti i pisati o njoj. *Mekasid eš-šeri'a* obuhvata sve grane vjere muslimana; ti ciljevi podupiru sve muslimanske propise. Musliman koji razumije ove ciljeve i način na koji se oni odnose prema općem okviru islamskog Zakona čuvat će ih od iskrivljavanja i razvijati svijest o djelima koja treba

izbjegavati. On/a znat će kojim djelima treba dati prvenstvo u konkretnoj situaciji, a koja se razumno moraju spriječiti. Jednako tako, on/a jasno će razumjeti koristi šerijata za muškarce, žene i djecu, kao i sreću i ispunjenje koji mogu proisteći iz svjesnog prakticiranja religije, zasnovanog na razumijevanju ciljeva šerijata (*mekasid eš-šeri'a*).

Seriya sažetih izdanja Međunarodnog instituta za islamsku misao dragocjena je zbirka važnih publikacija ovog instituta, napisanih u sažetoj formi, osmišljenih da čitateljima predoče suštinska tumačenja glavnih sadržaja izvornih verzija.

Djelo *Razumijevanje ciljeva šerijata (mekasid eš-šeri'a)* poziva na izgradnju jednog pravnog shvatanja koje će, napokon, biti usklađeno s višim ciljevima i svrhom islamskih propisa, ciljevima kojima se formulira nova metodologija tumačenja objavljenih tekstova i reforma muslimanske misli i njene primjene. El-Kahtani skreće pažnju na važnost razumijevanja različitih planova *mekasida*, uključujući razlikovanje primarnih ciljeva (*el-mekasid el-aslija*) i sekundarnih ciljeva (*el-mekasid et-tabi'a*). On tvrdi da će ispravno razumijevanje ciljeva šerijata proizvesti pozitivni društveni, kao i kulturni razvoj u muslimanskim društvima.

Posebna snaga ovog djela leži u autorovoj primjeni viših ciljeva šerijata na različita područja jurisprudencije, kao što su izvođenje i izdavanje religijskih propisa (*ifta'*), te na važna društvena pitanja i izazove s kojima se suočavaju muslimanska društva danas. Među njima su uloga i status žena, problem ekstremizma i slabosti, pogrešne primjene i zloupotrebe šerijata, kriza muslimanske misli i potreba da se suoči s religijskim krajnostima. Osim toga, razmatrana su i pitanja koja se često zanemaruju, a koja su važna za mentalno zdravlje i društveno blagostanje, uključujući potrebu za rekreacijom i razonom, aktivnim kultiviranjem i unapređenjem estetike i sklada.

Musfir bin Ali el-Kahtani trenutno je docent metodologije izvora u islamskoj jurisprudenciji (*usul el-fikh*) na Univerzitetu za naftu i minerale „Kralj Fahd“, Zahran, Saudijska Arabija.